

SETKÁNÍ S KNIHOU

Nádherně složitý román Michala Ajvaze je fiktivní cestopis, částečně filosoficko-etnografická studie, částečně čtivý příběh s pohádkovými rysy. A samozřejmě daleko víc. Nádherné jsou zejména drobné vsuvky, jako třeba příběh vyrytý do sochy psacího stroje nebo vyprávění hrdinů z příběhů jiných postav. Vše působí jako internet z doby před vynálezem tisku. Knihu netřeba číst „popořádku“, protože i podružná vedlejší historika může vést mnoha neočekávanými směry. Sám vypravěč, splývající s povahou věcí, navrhuje proděravět stránky a takto vzniklými otvory na *Zlatý věk* nahlížet jako na Möbiovu pásku nebo Piranesiho vězení. Úchvatná vyprávění o posedlých umělcích a vrazích okouzlují svou nápaditostí a současně baví. Navíc tvoří morální pozadí uvolněnému světu epikurejských ostrovanů, jejichž největším potěšením je odpočívat a nechat plynout život.

JONATHAN BOLTON

Context

Skvělý román. Je zcela jedno, kde jej otevřete, protože vždy narazíte na větu či odstavec, který vás přinutí k dlouhému zamyšlení. Vezměte Nabokovův vypravěčský talent (bez zhoubného přívazku jeho ega), přidejte Borgesův liberální pohled, swiftovskou satiru a máte před sebou dokonalý obraz Michala Ajvaze. Rozhodně nejpozoruhodnější překlad roku 2010.

CHAD W. POST

Three Percent

Michal Ajvaz si brilantně napsaným románem *Zlatý věk* bezpochyby zaslouží srovnání s Kafkou či Borgesem.

JEFF VANDERMEER,

Omnivoracious

Úvod románu

I. KAPITOLA

DRUHÁ CESTA

.Když jsem přátelům vyprávěl o ostrově v Atlantském oceánu, na němž jsem v době svých cest pobýval téměř tři roky, stávalo se, že mě můj posluchač vybídl, abych podal písemnou zprávu o tomto málo známém ostrově, který jeho obyvatelé nenazývali žádným jménem a který cestovatelé v různých dobách křtili podle povrchních dojmů, nostalgických nálad a podle nutkání lichotit rodinám svých vládců. Cítil jsem vždy rozmrzelost, když jsem si představil, že bych měl psát o společenství, jehož mravy a záliby jsem příliš nechápal ani v době, kdy jsem žil v jeho středu (třebaže jsem se za svého pobytu stačil nakazit všemi nemocemi jeho ducha), připadalo mi příjemnější a ohleduplnější k této krajině, když ji ponechám osudu ostatních krajin, kterými jsem prošel, když jen budu spokojeně sledovat, jak se její obrysy zvolna rozplývají v oparu, který vytvořila směs paměti, zapomínání a snu, ve šťastné mlze, která změkčuje tvary, nechává mezi nimi bloudit přízraky smyslu a prosycuje je dechem smíření, třeba spočívajícího na omylu a dávno nepotřebného.

Myslím, že mé vyprávění na hostině už bylo trochu ovlivněno ostrovní Knihou, třebaže mi tento spletenec dobrodružných, pohádkových a mytologických příběhů o králích, knížatech a princeznách, plný nekonečných popisů, vsuvek a odboček, nepravděpodobností a anachronismů, dlouho připadal nesnesitelný a nalézt v něm jakési zalíbení mi zabralo mnohem víc času než zvyknout si na ostrovní kuchyni a na stolní hry bez pravidel. Už je asi na čase, abych o Knize, o níž jsem se několikrát zmínil, řekl něco více. Přiznávám se, že se mi do vyprávění o Knize moc nechtělo a pořád jsem je odsouval, ale teď, když už jsem probral deskové hry i jídlo a nic jiného, o čem bych mohl mluvit, mě už nenapadá, budu se muset do Knihy pustit.

Vyhýbal jsem se psaní o Knize hlavně proto, že jsem se bál, že už nebudu mít dost sil, abych znovu bloudil jejím labyrintem, který se ještě rozrostl od té doby, co se přemístil z ostrova do mého mozku. Kniha byla dost spleťtá, ještě když jsem ji četl na ostrově, a to jsem ji nepoznal celou, je dokonce pravděpodobné, že jsem neznal ani její tehdejší hlavní části. Teď se stala ještě nepřehlednější, neboť se proměnila v hybridní věc, ve které spolu sousedí stránky utkané z jemných vláken paměti a stránky zrozené v říši snu; když na Knihu myslím, její dlouhé vsuvky, jež se vynořují z rozteklé krajiny vzpomínek, se protahují donekonečna tím, že obrůstají chvějícími se obrazy fantazie. Milý čtenáři, myslím, že jsem ti řekl v první kapitole tohoto cestopisu, že se těším na dobrodružné putování fantomatickou říší, v níž svorně vládne triumvirát Paměti,

Snu a Touhy, ale teď, když už jsem se dostal k dvacáté deváté kapitole, cítím se přece jen dost unavený. Nevěděl jsem, že brodit se močalem paměti je tak namáhavé.

Jak už jsem řekl, ostrované se nevěnovali příliš umění. Poté co stavitelství Evropanů v dolním městě skončilo apoteózou Skvrn, už na ostrově žádná architektura neexistovala. Ostrované nepotřebovali ani chrámy, ani sídla úřadů, a tak jen občas postavili jednoduchý dům na kamenném ostrůvku horního města, nebo spíše opravili starý příbytek, protože obyvatel ostrova ubývalo a žádných nových domů nebylo zapotřebí. Ostrované neměli žádné malířství a sochařství (třebaže toto umění hrálo kupodivu velkou roli v ději Knihy), spokojili se s tím, že pozorovali tvary skvrn, pohybující se stíny listů na zdi, proměnlivé bílé obrazce, které kreslí pěna mořských vln. Neměli žádnou hudbu, protože jim stačilo naslouchat ostrovním šelestům; na ostrově nebyla v tkanivu zvuků žádná trhlina, kudy by mohla hudba proniknout.

Dlouho jsem si myslel, že ostrované nepěstují vůbec žádné umění. Ale jednoho rána jsem se probudil v Karaelině domě, ležel jsem se zavřenýma očima a poslouchal šumění a crčení vody a najednou jsem si uvědomil, že čas od času se ozývají zvuky, které nedokážu zařadit do žádné ze známých skupin ostrovních hlasů. Chvillemi jsem slyšel cosi, co připomínalo zvuk, jaký se ozývá při otvírání suchého zipu anebo při rozkousnutí sušenky, potom obvykle následoval zvuk, který mohl doprovázet nějakou látku třepetající se ve větru anebo rychlé mávání ptačích křídel, třetím zvukem bylo lehké sustění anebo snad tiché vzdechy. Pokoušel jsem se uhodnot, co vydává tyto zvuky, ale dospěl jsem pouze k nepravděpodobné představě melancholického ptáka, který bolestně vzdychá, jednou za čas rozlouskne zobákem keks a zamává křídly.

Vstal jsem a prošel vodní stěnou na skalní terasu. Tam jsem uviděl něco, co mě překvapilo ještě víc, než kdybych se tu setkal se smutným ptákem pojídajícím sušenky: na terase seděla Karael a četla si ve velké knize, která ležela na kamenném stole.

Posadil jsem se vedle ní a pozoroval ji. Všiml jsem si, že listy knihy nejsou sešité ani slepené ve hřbetu, stránky tvořily archy varhánkovitého leporela, popsáno jen po jedné straně. Na různých místech stránek byly připevněné jakési papírové kapsy, připomínající uši nebo houby: na určitém místě textu byl přilepený tenký papírový pás, který se po dvou nebo třech centimetrech rozšiřoval a zesiloval, takže vytvořil jakýsi ovál (klobouček houby), jehož osa byla k papírovému pásu (k nožičce houby) kolmá; horní strana oválu byla po celé délce prostřížená a zalepená. Některých kapes si Karael nevšímala, jiné otvírala (to byl zvuk, který připomínal suchý zip nebo chroupání sušenky) a vytahovala z nich malá leporela z tenkého papíru; i k nim byly na některých místech přilepeny podobné, ale o něco menší uši a také některé z těchto uší Karael otvírala a vytahovala z nich další papírové varhánky s ušima. Udiveně jsem se snažil spočítat, kolik takových rovin kniha má; napočítal jsem jich šest, ale i na šesté rovině ještě ze stránek čněla malá ouška, a nevěděl jsem, kolik dalších leporel s ušima se v nich skrývá.

V některých okamžicích byly všechny varhánky složeny uvnitř kapes, jindy se zase stávalo, že Karael otevřela současně několik kapes a rozložila nejen všechna leporela, která v nich byla skryta, ale i leporela z kapes, které vyrůstaly na různých místech těchto rozvinutých leporel. Když zafoukal vítr, všechny varhánky se zvedly a třepaly se ve vzduchu, takže jsem si vzpomněl na někdejší

prvomájová mávátka (to byl zvuk ptačích křídel). Když se vítr zmírnil, ležely roztažené varhánky zplihle na stole, přepadaly přes jeho hranu a chvěly se (zvuk šelestivého šepotu a vzdychání).

Když po chvíli Karael pečlivě složila všechny varhánky do kapes a zavřela knihu, zůstal v knize stále její neklid, a dokonce byl teď, když se knihy nedotýkala Karaelina ruka, ještě nápadnější. Uši uvnitř knihy tvořily bouli, která byla nejvyšší ve středu knihy, a tak se horní deska, která nebyla spojena se spodní deskou žádným hřbetem, pouze největší harmonikou listů (jedinou, jež se už nenacházela v žádné kapse), nepřestávala na této oblině kolébat ze strany na stranu. Měl jsem obavu, že deska přepadne, až se to skutečně stalo, deska se pomalu překloupila a padla vedle knihy na zem, přitom se rozvinula harmonika listů do oblouku, jenž se ještě dlouho pohupoval a z něhož čněly obnažené uši tak necudně, že jsem mimoděk odvrátil zrak.

Karael mi řekla, že je to ostrovní Kniha. Budu ji psát s velkým písmenem, protože ostrované mají knihu jen jednu. Překvapilo mě, že na ostrově přece jen existuje nějaké umění, a podivil jsem se, že to je zrovna literatura. Proč si ostrované, kteří tak milovali beztvářost, vybrali právě ten druh umění, který pracuje se slovy, jež jsou přece životu beztvářého nepřátelštější než barvy, linie nebo tóny? Ale když jsem se s Knihou a jejími dějinami seznámil, pochopil jsem, že tomu nemohlo být jinak. V kapitole o fonetice ostrovních šelestů a hlásek jsem se už zmínil o tom, že víření beztvářého, které obyvatelé ostrova se zálibou pozorovali, bylo ve skutečnosti životem mnoha zborcených a rodících se obrazů a tvarů a že šumy, kterým naslouchali, byly hlasem tisíců slitých příběhů.

Ostrované slyšeli v šumech výzvu, aby beztvářé ochránili před ponižujícím pádem do tvaru, ale slyšeli v něm také jinou výzvu: aby stvrdili a oslavili bohatství beztvářého tím, že vyloví z jeho hlubin některé z pokladů, které tam jsou skryty, a předvedou je světu. Myslím, že ostrovanům se zdálo, že se v beztvářém ozývá tichá prosba, aby rozvinuli alespoň některé obrazy, probleskující jeho vířením, aby uvolnili alespoň několik příběhů a dějů, z jejichž vyprávění je utkán šum ticha. Výzva k mlčení a výzva k vyprávění se splétaly, vyjevovala se v nich jediná touha beztvářého, touha po tom, aby se z něho rozvinulo monstrózní a omamné kroužení, jehož bylo odedávna součástí a výtvořem, kroužení, v němž život beztvářého sní o tvarech a nechává ze sebe vyrůstat složitou architekturu, která se zase rozpadá, drolí se a bortí do beztvářého, aby celý děj mohl začít znovu.

K návratu ale může dojít až na samém konci tvarování, až tam, kde se – jistěže klamně – zdá, že byla vyhlazena poslední stopa beztvářého. Tento dávný kruhový pohyb nemohly udržovat v chodu tóny a barvy, protože jejich krajiny nedosahují až k tomu nejdálenějšímu mysu na kontinentu tvarů; tóny a barvy nemohou přinést slavné znovuzkříšení beztvářého, protože je nedokáží dokonale zabít. K tomu bylo zapotřebí slov, vět a příběhů. Ostrovní šumy a mihotavé tvary nesnily o obrazech, sochách a tónech, z šumů ostrova se nemohlo zrodit nic jiného než Kniha. Řekl jsem už, že ostrované milovali území hranice; a život na ostrově se odehrával ve dvou hraničních pásmech, ve světě beztvářých šumů a vírů a ve světě babylonské architektury Knihy. Oba prostory na sebe působily, rodily se jeden z druhého a kupodivu si byly podobné: monotónnost šumů a vírů byla

ve skutečnosti složitou spleť mnoha tvarů, obrazů a dějů, a ve spletitosti knižní stavby nebylo těžké vysledovat jednotvárný princip, kterým bylo nekonečné vkládání jednoho do druhého.

30. KAPITOLA

DĚJINY KNIHY

Obyvatelé ostrova, kteří byli tak lhostejní k umění, tedy měli literaturu, a jejich literaturu tvořila Kniha. Kniha existovala v jediném exempláři, který si ostrované půjčovali. Nebylo žádné pravidlo, které by určovalo, jak dlouho čtenář může Knihu podržet, a nikdo nikoho neupomínal, stejně jako nebylo stanoveno, komu má čtenář Knihu předat. Kniha obvykle přicházela nečekaně, a kdo Knihu dostal, mohl ji hned odevzdat dál, nebo si ji mohl ponechat. Obvykle zůstávala Kniha u jednoho čtenáře několik dnů nebo týdnů. Myslím, že se nikdo nepokoušel přečíst Knihu od začátku do konce, čtenář si spíš vybral některou z krajin Knihy a toulal se v ní. Ani já jsem Knihu nepřečetl celou, i když jsem ji měl půjčenou mnohokrát. Ještě když jsem se do Knihy díval v den svého odjezdu z ostrova, nahlédl jsem do jejích zcela neznámých končin, do míst, která už nikdy blíž nepoznám.

Obyvatel ostrova, který dostal Knihu a ponechal si ji, si tedy přečetl některé pasáže Knihy; někdy ji odevzdal dál v té podobě, v jaké ji dostal, častěji však text nějak pozměnil. Přepisování bylo na ostrově pokládáno za samozřejmou součást četby; případy, kdy čtenář do textu nezasahoval, byly chápány jako výjimky, jako fáze nekonečné metamorfózy Knihy, v nichž se soustřeďovaly síly

proměny a pod povrchem uzrávaly nové tvary. Karael stejně jako ostatní ostrované věděla, že v Evropě se knihy obvykle čtou, aniž by se přepisovaly, ale tento evropský zvyk ji udivoval, dělalo jí potíže si takovou četbu vůbec představit. Případala jí stejně absurdní a výstřední jako sledování filmu, který by měl na všech poličkách stejný záběr; ostrované na naše knihy zírali s podobným zmatečným údivem, jaký asi prožívá neznalý divák, který se octl na promítání Warholova filmu, v němž je několik hodin na plátně vidět jen pohled na newyorský mrakodrap.

Čtenář tedy většinou odevzdával dalšímu čtenáři jinou knihu, než jakou dostal; jak kniha kolovala, další ostrované přepisovali přepsané, a tak, když se čtenář s knihou po čase opět setkal, bylo to už jiné dílo, než jaké měl v ruce naposledy; zjistil, že se v postavách, které uvedl do děje, zrodily ctnosti a neřesti, o nichž neměl tušení, že vyšly najevo temné události z jejich minulého života. A tak celou knihu nikdo neznal především z toho důvodu, že kniha byla v každém okamžiku pouze fragmentem.

Kniha se měnila trojím způsobem: vsuvkami, vlastním přepisováním textu a vymazáváním. Nejdůležitější a nejčastější proměnou knihy bylo vkládání vsuvek; to souviselo s tím, že sama kniha byla jakousi vsuvkou, jakousi kapsou, která se rozevřela ve skutečnosti světa. Pravděpodobně se kniha zrodila v okamžiku, kdy se první z jejích autorů stal svědkem toho, jak se hukot moře nebo šelest listů rozpukl a začaly se z něho řinout obrazy a slova podobně, jako se derou ven pruhy papíru z knižních kapes. Neustálé bujení vsuvek tak tvořilo hlavní děj nekonečné metamorfózy, jíž byl život knihy, kniha se proměňovala především tak, že se rozrůstala neustálými vsuvkami a vsuvkami, které se vkládaly do vsuvek na mnoha úrovních.

O dějinách knihy něco vím z ní samé – v jedné z jejích vsuvek jsem našel vyprávění o vzniku a osudech knihy –, zbytek jsem si domyslel a dosnil. Text knihy se zřejmě proměňoval už od samého počátku. Zdá se, že v dávných dobách se kniha podobala našim knihám a vsuvky se vpisovaly do mezer mezi řádky a na volné okraje stránek, ale protože se vsuvky neustále prodlužovaly a byly do nich vkládány další vsuvky, bylo stále obtížnější hledat pro nový text volné místo, písma se stávala menší a menší, věty se proplétaly mezi řádky původního textu i jiných vsuvek, na konci řádek se obracely vzhůru nohama a vracely se, aby se pak zase prudce otočily a pokračovaly v původním směru, a když někde v rohu stránky našly kus nepopsané plochy, stáčely se tu do spirály. Takový text postupně přestával být čitelný, stával se spíše obrazem, fantastickou kresbou vytvořenou ze slov. Pak přišla chvíle, kdy už nebylo pro nová slova vůbec žádné místo, kdy bylo třeba stránku vytrhnout a přepsat všechno to, co se z ní dalo přečíst, na nové čisté listy; ty se pak vlepily do knihy a zpočátku úhledný text se na nich opět začal pozvolna proměňovat v neprostopupnou džungli písmen.

Pak asi nějakého čtenáře, který marně hledal mezi řádky kousek místa, kam by vepsal svou vsuvku, a kterému se nechtělo přepisovat celou stránku, napadlo napsat svůj text na nový list a ten pomocí úzkého proužku papíru přilepit k tomu slovu nebo větě původního textu, k němuž se vsuvka vztahovala. Tak se začaly vsuvky do knihy vlepovat, do těchto vlepovaných papírů se vlepovaly další papíry a do těch opět další. Myslím na to, jak v těchto dobách kniha asi vypadala, a vidím rozvírající se desky jako puklý krunýř zraněného kraba, z nich se derou ven pruhy papíru, na jejichž různých místech jsou přile-

peny další pruhy papíru a na nich opět další; všechny papíry buď zplihle leží na stole, anebo vlají ve větru a šustí, a čas od času se je někdo zoufale pokouší nacpat do desek jako kupy prádla do příliš malého kufru.

Z těchto začátků se po staletích vyvinulo dnešní jednoduché a pohodlné používání knihy. Kniha má tvar leporela a tento tvar se opakuje na všech jejích rovinách. Když někdo chce přidat do knihy vsuvku, nepíše jí do původního textu, ani nepřepisuje stránku, ale napíše nový text na libovolně dlouhý pruh papíru a složí jej do tvaru harmoniky. Když by chtěl vsuvku prodloužit, je snadné na konec tohoto pruhu nalepit další složený pás papíru. Když čtenář-autor vsuvku dokončí, vsune ji do kapsy ve tvaru ucha, kterou zalepí pomocí štávy z plodů jednoho ostrovního stromu, a tuto kapsu stejnou látkou přilepí k původnímu textu nad výrazem, k němuž se vsuvka vztahuje a jehož skrytý obsah její text rozvíjí. (Jenže skrytým obsahem každé věci je celý zbytek vesmíru, zauzlený ve věci; a tak kniha smazávala rozdíl mezi vysvětlivkou a odbočkou, anebo ještě spíše vyjevovala, že tento rozdíl je vždy iluzorní. A jistěže skrytým obsahem každé části takové vsuvky-vysvětlivky-odbočky je opět celý vesmír, a tak na místě toho, co se zdálo být nejmenším, je tu něco velmi velikého.) Vsuvkové ucho tedy tvoří jakousi trojrozměrnou závorčku. Kapsa se dá snadno rozlepit, a tak když chce jiný čtenář-autor vepsat vsuvku do této vsuvky, opakuje celý postup a vlepí nové, menší ucho na příslušné místo v první vsuvce.

Tento způsob vnitřního bobtnání knihy je umožněn tím, že kniha je udělána z obzvláště jemného, tenkého, a přitom pevného papíru, který se vyrábí z rákosí, jež roste na březích dolního toku řeky. Výrobou tohoto papíru se zabývají ostrované v obdobích, kdy žijí v dolním

městě. Jejich cesta do práce tu obvykle není o nic delší než v jejich sídlech v horním městě, kde mají ve zvyku se zastavit v rodinném dole cestou z ložnice do spíže. O rákosí není v dolním městě nouze, rákosí pohltilo sochy a obelisky na nábřežích a jako mocné a trpělivé vojsko postupuje ulicemi od řeky k okrajům města, už teď proniká do vnitřních dvorů paláců, do chodeb domů a do předsíní bytů; a viděl jsem byty, v nichž se setkávalo rákosí, šířící se od řeky, s pískem, který od okrajů města pronikal do jeho středu. Výrobci papíru také nemají nouzi o odbyt; o jemný a pevný papír je velký zájem mezi evropskými bibliofily, a tak papír tvoří vedle drahokamů a ovocných rosolů třetí vývozní artikl ostrova (já sám jsem v jednom amsterdamském knihkupectví objevil kritické vydání Nietzscheho sebraných spisů, vytištěné na ostrovním papíru; vešly se do jediného svazku, třebaže obsahovaly i všechny dopisy, náčrty a poznámky z pozůstalosti, včetně těch o zapomenutém deštníku, a také rozsáhlé komentáře vydavatelů).

Vzhledem k mimořádné tenkosti papíru je možné vkládat do knihy vsuvky na mnoha úrovních. Každá řada vsuvek sahala do jiné hloubky, a nevím, které roviny dosáhla nejhlubší z těchto řad, protože jsem neotevřel všechny kapsy knihy a v těch, které jsem otevřel, jsem často nepronikl až na samé dno. Podle tloušťky kapes se počet úrovní vsuvkové kaskády rozpoznat nedal, protože mnohé nadouvající se kapsy obsahovaly jen jednu nebo dvě roviny s dlouhým příběhem. Nejhluběji jsem pronikl v kapse, jejíž poslední vsuvka ležela na jedenácté rovině; možná to nebylo nejnižší patro vsouvání, ale v každém případě ostrovní kniha překonala Nové africké dojmy Raymonda Roussela, ve kterých Michel Foucault na jednom místě napočítal devět rovin vsuvek.

ŽIVOT STRÁNEK

Vsuvkové kapsy jsou tedy velmi praktickým zařízením, ale jejich hlavní význam spočívá v něčem jiném, totiž v tom, že umožňují číst Knihu mnoha různými způsoby, takže kniha v každém okamžiku vlastně představuje množství různých knih. Čtenář si nemusí vůbec kapes všimnout (děj, do něhož jsou vloženy, zůstává celistvý i bez nich), může prozkoumávat obsah jedné kapsy a pronikat do jejích hlubin, může některé kapsy míjet a jiné rozvíjet, může číst jen texty na první – nebo třeba na čtvrté – rovině vsuvek, může stanovovat počet vnitřních kapes, jejichž obsahy bude číst, podle nějakého předem zvoleného číselného klíče.

Při čtení se obvykle všechny tyto způsoby střídaly a kombinovaly. Čtení se tak stávalo bludnou cestou, která sledovala různé směry, otáčela se a vracela zpět, anebo se dlouho rozvíjela jediným směrem, aby vzápětí začala prudce klesat do nekonečné hlubiny, do posledního patra sklepení, které jako žertovný protest nechal vystavět babylonský král poté, co byla zakázána stavba věže; pak cesta zase stoupala vzhůru jako fantaskní schodiště. Také se neustále měnila povaha energií, jež tyto cesty rozvíjely, čtení bylo jednou úprkem vpřed a jindy zuřivým zahrabáváním se, bylo systematickým podzemním průzkumem a zase jen roztržitým padáním do děr vsuvek a zmateným vylézáním ven, lehkým bruslením po hladkém povrchu, nerozhodným přešlapováním na místě, opatrným pohybem na praskajícím ledu, malátním kroužením, panickým zavrtáváním se do písku, připomínajícím pohyby hysterického hraboše, potácením se sem a tam. Četba tak vždy byla jakýmsi baletem, který přinášel radost a trýzeň.

Všechny tyto rytmy a taneční figury čtení se rodily z napětí mezi dvěma základními silami a dvojí touhou, jež těmto silám odpovídala. Ve svém čistém stavu se obě touhy stávaly chorobnou posedlostí; věděl jsem to lépe než ostrované, kteří uměli lehce plavat ve vírech četby, jež vznikaly ze srážky těchto dvou proudů, zatímco já byl stále strháván k prameni jednoho nebo druhého z nich. Byla tu touha proniknout na dno všech vsuvek, sestoupit do nejnižšího podlaží Knihy, touha vlézt do všech rozvětvených knižních nor, prozkoumat spletitá sklepení Knihy a najít v něm poklad – protože čtenář měl pocit, že tak složitý labyrint přece musí nějaký poklad skrývat. A pak tu byla druhá touha, touha lehce míjet všechny kapsy, nenechat se svést jejich lákavým dechem, jejich přísliby, že se v jejich hlubině setkáme se svými nejslastnějšími sny, touha neupadnout do hříchu vyslovování, který zakaluje záři jednoduchého, touha nezradit magické příběhy, které se chvějí v šepotu prázdna, příběhy plné barevných drahokamů svítících ve tmě, tanců na terasách a nočních zahrad u moře.

Obě tyto touhy vedly, když byly ponechány samy sobě, k ztroskotání četby a k zborcení Knihy. Kdo začal pronikat do vsuvek, nedostal se nikdy až na konec, už prvním pohledem se upsal ďáblu hloubky a byl ztracen, protože důkladný a lstivý ďábel jej lákal stále hlouběji, uvěznil jej v pekle vsuvek, v temném a krutém podzemí textu, ze kterého nebylo úniku, chechtal se, když čtenáře zachvátila horečka při nekonečném hledání přeludného dna.

Čtenář se nemohl nikde zastavit, nezachránil jej ani konec textu ukrytého v nejnižší kapse, protože na všech místech tohoto textu už pučely nové a nové vsu-

ky, které byly dosud neviditelné, dosud se nevtělily do písmen, ale už se ohlašovaly, už se jako přízračné květy nad papírem kolébaly fantomy dosud neexistujících vsuvkových kapes, už bylo možné zahlédnout některá z jejich slov; už byl dokonce slyšet šum ještě vzdálenějších, ještě přízračnějších vsuvek (i strašidla mají své přízraky, které je chodí strašit, fantomy druhého stupně), šum textů, jež se už teď chystají utvořit vsuvky v dosud neexistujících vsuvkách. Nešťastný čtenář chtěl pokračovat v četbě, další slovo textu bylo tak blízko, na dosah ruky; mohlo jej zachránit, chvělo se jako blažený břeh – a přitom k němu nemohl proniknout, unikalo mu jako želva Achilleovi, protože mezi tímto slovem a slovem předchozím se rozevírala bezedná propast skutečných a imaginárních vsuvek. Kniha se zhroutila do sebe, stala se mokvajícím ranou, v níž se jako červi rojila a svíjela viditelná a neviditelná slova. A nebylo možné zachránit se před tímto pádem tím, že bychom prostě přerušili četbu. Víme, že kniha sama byla jakousi vsuvkou, a proto se toto temné propadání nedalo na vnitřní prostor Knihy omezit; jakmile se v Knize otevřela rána vsuvek, zachvěla se souhvězdí a do této mokvavé hlubiny se začal propadat celý kosmos.

Druhá touha, touha přeskokovat všechny vsuvky, sice uchránila čtenáře před peklem podzemních prostor textu, ale nakonec vedla stejně jistě ke zhroucení četby a ke zničení Knihy a světa. Toto puzení se nemohlo spokojit s tím, že četba přeskakovala všechny vsuvky, s tím, že čtenář nechával všechny kapsy nerozložené. Jak už jsem řekl, celý text Knihy byl vsuvkou, zrodil se, když se šum ticha rozpukl a začala se z něho řinout slova, celá kniha byla uzavřena v neviditelné kapse. Čtenář cítil touhu tuto imaginární kapsu proměnit ve skutečnou kapsu

z ostrovního papíru a zalepit do ní celou knihu, aby zakryl obscénnost a hanbu slov. Tak by kniha zmizela, ale ani to by neuspokojilo touhu po jednoduchosti nerozložené záře. Kdo se setkal s knihou jako se vsuvkou, už si uvědomil, že sama skutečnost, do které byla kniha vložena, je také jen vsuvkou, vloženou do jiných vsuvek, a že je tedy podezřelým textem, v němž věci zamlouvají to podstatné, totiž skvělou prázdnotu.

Takovému čtenáři světa by nyní barvy, do nichž se rozložil bílý paprsek, působily stejnou trýzeň jako předtím slova, do kterých se rozpadla pravda šumu, hleděl by na pláň barev jako na povlak z odporných stříkanců a splašek, poskvňující bílou záři prázdna, toužil by odstranit hanbu barev a vrátit se k původní bělobě. Všechny tvary by mu připadaly jako upovídání a dost banální interpretace několika základních geometrických obrazců, ale jakmile by tyto obrazce ve světě vnímání obnovil, ihned by ucítil znovu nespokojenost: uvědomil by si, že vznikly tak, že rovná čára podlehla pokušení naplnit různé směry, jejichž možnosti se v ní chvějí. Poté co by nespokojený čtenář všechny obrazce sklápěl do přímky, nastalo by poslední dějství: čtenář by došlo, že sama přímka pořád ještě nepřipustně vynáší na světlo dva směry, které mají zůstat zavinité uvnitř, v blažené a všeobsahující bezrozměrnosti, a zakončil by svou práci, která začala odporem proti obsahu knižních kapes, tím, že by přímku, do níž se ztenčil celý svět tvarů, stlačil zpět do bezrozměrného bodu.

Kniha se také měnila přepisováním. Text neustále na čtenáře působil jako palimpsest, skrývající jiný text, a neustále vyvolával nutkání tento pratek, někde silněji, někde slaběji prosvítající mezi písmeny, obnovit. I já jsem tak knihu po čase začal vnímat, a už jsem se nikdy tako-

vého způsobu četby nedokázal zbavit – dodnes, když čtu nějakou knihu, vynořuje se z ní jiný příběh, jiná kniha, jejíž průsvitné stránky se lehce zvedají nad rozevřené stránky skutečné knihy a zase jimi klesají jako křídla velkého fantomatického motýla. Tak docházelo k vymazávání slov a vět a jejich nahrazování jinými slovy a větami. Písmena, napsaná ovocnou šťávou, bylo snadné s rákosového papíru smýt a nahradit jinými. Bylo to dokonce až příliš snadné; v horním městě, kde všude odněkud tekla voda a kde občas někdo s Knihou v ruce prošel vodní stěnou, často docházelo k rozmývání celých pasáží.

Ostrované pokládali slova rozteklá do skvrn stále ještě za text, který se dá číst, a tak od rozmývání odlišovali poslední způsob proměny Knihy: vymazávání, při němž text mizel, aniž jej něco nahradilo. Vymazávání se opět mohlo dít trojím způsobem, buď se vytrhla stránka či více stránek a porušené leporelo se zase slepilo, nebo se odstraňovaly kapsy se vsuvkami, anebo se napsaná slova smývala, aniž by je vystřídala nová slova či alespoň obrazce. Vzpomínám, že byla období, kdy čtenáři procházeli Knihou jako houbaři lesem a vytrhávali z ní skoro všechny vsuvky. Tehdy se Kniha měnila v tenký svazček a zdálo se, že se rozplyne úplně, hrozilo, že z ní zbude jediná věta, jedno slovo, poslední písmeno na útržku papíru a ten že odnese ostrovní vítr (ale tato papírová vločka se také mohla stát zárodkem, z něhož by vyrostla nová Kniha, ve které by se obsah minulé Knihy vrátil jako sen).

Byla také období, kdy stránky a kapsy zůstávaly v Knize, ale mizela z nich slova, někdy se smazalo několik slov nebo věta a na stránce zbylo prázdné místo, jindy se ztrácel text z celých stránek. V těchto obdobích mizela Kniha jiným způsobem než v dobách vytrhávání, neztenčovala se, ale po jejích stránkách se rozlévala běloba

a hrozilo, že čtenář bude po nějakém čase listovat jen bílými stránkami, že bude donekonečna otvírat knižní kapsy a v nich nacházet jen další prázdné stránky. Tak Kniha žila bohatým životem v důsledku toho, že několikrátým způsobem směřovala k nicotě.

32. KAPITOLA

HLEDÁNÍ ZAČÁTKU

Nějakou dobu jsem se snažil najít původní vrstvu Knihy, nejstarší úsek textu, z něhož Kniha postupně vyrostla vsouváním, prepisováním a vymazáváním. Možná nebyl takový podnik neuskutečnitelný, ale byl tak obtížný, že jsem jej nakonec vzdal. Určit nejstarší vrstvu podle obsahu nebylo možné; při neustálém pozměňování textu se mohlo docela dobře stát, že nejstarší pasáže byly ty, ve kterých se psalo o nejnovějších technických vynálezech, o nichž ostrovanům vyprávěli námořníci. Nejprve jsem si myslel, že by se stáří částí textu dalo určit podle toho, na jaké rovině vsuvek se nacházejí. Skutečnost, že se Kniha rozrůstala především vsuvkami, by mohla vést k domněnce, že text vytváří jakousi obrácenou Tróju, kde se nejstarší vrstvy nalézají u povrchu, v největším leporelu Knihy, a ty, které byly napsány a vlepeny do Knihy věra, v nejnižších patrech vsuvek. Pak by úkolem textového archeologa bylo pozorovat bedlivě povrch a nenechat se zlákat do podzemí.

Záhy jsem si ale uvědomil, že tato domněnka je mylná. Vkládání vsuvek sice bylo hlavním pohybem Knihy, ale nezaručovalo jednotlivým úsekům textu stálé místo, pasáže putovaly po hierarchii rovin, klesaly do hlubin vsu-

vek a pak zase stoupaly nahoru na jakémisi ruském kole, jež se v textu stále točilo. Často nějaká pasáž mizela, objevovala se v pozmeněné podobě jako vsuvka na druhé, páté, šesté rovině, zdálo se, že se ztratila beze stopy v podzemí Knihy a pak se vynořila na bílých stránkách první roviny, z nichž zmizel text v některém z období, kdy vládla nenávisť ke slovům. Zdánlivá hierarchie Knihy byla ve skutečnosti cyklickým útvarom, byla šílenou stavbou, jejíž základy spočívaly na její střeše. Bylo pravděpodobné, že se začátek Knihy dávno ztratil ve vlnobití proměn, ale bylo také možné, že zůstal skryt na dně nehlubší kapsy, které bylo tak vzdálené, že už k němu nedosahoval pohyb neustálých změn a že k cestě za ním scházela trpělivost i tomu nejvytrvalejšímu vsuvkovému speleologovi.

Když si cizinec jako já zvykl na toto otáčející se kolo Knihy a trochu se uklidnil, začaly jej přivádět k šílenství jiné rozmazy Knihy, s nimiž se teď setkával. Kniha neustále porušovala zdánlivě samozřejmé pravidlo, že počtu pater, o něž příběh sestoupil níž, musí odpovídat, má-li se děj vrátit na původní rovinu, stejný počet pater při výstupu. Kupříkladu se stávalo, že v příběhu A vystupovala postava, která vyprávěla příběh B, v němž vystupovala postava vyprávějící příběh C – avšak po skončení příběhu C se děj nevrátil na rovinu B, jak by se slušelo, za vlepenou vsuvkou kupodivu pokračoval příběh A, příběh B spolu s celým svým světem jakoby nějakým zlým kouzlem z Knihy zcela zmizel – nebo se také, když už jsme jej oželeli, vynořilo najednou jeho pokračování na zcela nepatřičné rovině F nebo G. Anebo postava na rovině A psala román Stříbrný oblak, jehož děj se odehrával na rovině B, a po čase postava z roviny B najednou vstoupila do baru, který se nacházel v rovině A, a dala se tam do

řeči se sestřenicí autora Stříbrného oblaku. Nevěděl jsem, jestli k takovým prohrškům proti logice docházelo z nedbalosti, nebo úmyslně, ale zpočátku mě tak rozčilovaly, že jsem měl chuť běžet jejich autorovi nafackovat. Naštěstí autoři jednotlivých částí byli zcela anonymní a zjistit jejich jména nebylo možné; vypyatvat se na autorství jednotlivých částí Knihy bylo pokládáno za velký společenský prohršek. Myslím, že tento stud měl něco společného se studem, jež pociťovali králové ostrova, kteří by nejraději zůstali stejně anonymní jako autoři Knihy.

To ale nebylo všechno. V některých místech Knihy se děj podivným způsobem zakusoval do vlastního ocasu, takže vlastně ani nebylo dobře možné určit, na jaké rovině se v přítomné chvíli jakákoliv pasáž textu nachází (rovinu se mohly začít odpočítávat odkudkoliv).

Jak už jsem řekl, nečetl jsem Knihu celou, celou Knihu neznal asi nikdo (a nemá ani smysl mluvit o celku,

když Kniha zůstávala neustále nedopsaná) a nikdo také nevěděl – s výjimkou krátkých období, kdy se ztenčila na několik stránek –, jak je Kniha vlastně dlouhá; papír, který se používal na nejvnitřnější vsuvky, byl tak tenký, že v hlubinách kapes se mohly skrývat neobjevené eposy, rozsáhlejší než ta část Knihy, kterou jsem poznal, mohla tu odpočítávat, nikým nečtená, nějaká ostrovní Mahábháráta, delší než celý zbytek Knihy, který ji v jedné ze svých kapes obsahoval. Přechíst Knihu od začátku do konce bylo také nemožné z toho důvodu, že nebylo jasné, co je začátek a co konec, systém vsuvek byl tak složitý a jeho cesty byly natolik vrostlé do sebe, že za začátek Knihy určitě nemohla být pokládána první slova na první stránce největšího leporela.